

osebnemu sporazumevanju in zmožni najti sredino, ki nas bo povezovala, iz katere bomo složni zidarji skupne narodne kulture.

Ne bom pozabil, kaj mi je pripovedoval znanec po 2. svetovni vojski. Ko so ga Nemci zaprli, se je znašel v isti celici s svojim dotedanjim največjim političnim nasprotnikom; spogledala sta se in si takoj rekla: »Kajne da sva bila slepa, morali so priti nacisti, da so nam pokazali, kdo je naš sovražnik in da smo Slovenci slej ko prej medsebojni zavezniki in prijatelji, ker nas druži skupna usoda naroda.«

To so pretresljiva in ganljiva doživetja. Do njih je moralo priti, da smo se vsaj na spodnjem Štajerskem spametovali. Žal pa imam vtis, da za vse še ne zadošča in ne bi hotel, da bi nas podobna doživetja morala še ponovno spravljati k pameti.

Gre za odločilno nalogo: Slovenci moramo najti svojo sredino, svojo pluralnost.

Sredina pomeni »presečno množico«, ki je obema skrajnima krogoma (nasprotnikoma) skupna. Zato samo sredina omogoča pravi dialog, pogovor, ki polaga mostove med skrajnostmi. Kjer pa ni nič skupnega, kjer manjka sredina, tam je sama polemika, medsebojno pobijanje, ki dela zmeraj večje, globlje in neprehodne prepade. Pri nas, žal, pravega miroljubnega dialoga, ki bi bil brez predsodkov in strasti, še zlepa nikjer nismo zmožni. Ali naj navedem zglede? Ne, ker se bojim očitkov, da tudi sam nisem prav ubran na dialog.

Zguba sredine pa pomeni zahajanje v mejo, za katero zazija prepad nič. Če zgrešimo narodno in kulturno sredino, smo v nevarnosti narodnega in kulturnega izničenja.

Že ponovno so me opozarjali, naj bi te misli zapisal, hvala uredniku Sodobnosti, da mi je dal pobudo za to. Bojim se samo, da bodo te besede šle le vse bolj v naš onesnažen zrak kakor pa v srca Slovencev.

Boštjan
M. Zupančič

Kultura se dogaja ali pa tudi ne

Pri prehodu iz prej komunistično-socialističnega nazaj v kapitalistični družbeni red se seveda res »dogaja« komercializacija kulture (in vsega ostalega). Toda kultura, poreče kdo, je konec koncev tudi potrošna dobrina in zakaj je ne bi izpostavili redčilnim vetrovom selektivne konkurence, pa naj se potem na trgu kulturne ponudbe pokaže, kaj bo preživelo in kaj ne.

Seveda pa je že iz mecenskih časov jasno, da kultura kot fenomen v družbi ne more biti predmet povpraševanja in ponudbe na način, na kakršen so v komercialnem prometu siceršnje ekonomske dobrine. Po svoje paradoksalno, pa je (vsaj naš) socialistični sistem v kulturi omogočal tisto elitnost, ki je konstitutivna prvina kulture sploh. Dokaz zato najdemo, namreč za elitnost kulture, prav v dejstvu, da na tržišču samem od kulture navadno zelo malo ostane.

Če je v tej sodbi vsebovana tudi trditev, da je kultura elitno snovanje:

pa bodi. Morda je te vrste, četudi od države financirana, »elitnost« tisti vlečni konj, ki potegne za seboj še kakšne druge oblike ustvarjalnosti, če morda s svojo svobodno navdahnjenostjo inspirira še koga drugega vse od preracionalističnih znanstvenikov pa do strokovnjakov, ki so pogosto notranje izžgani od zgolj reproduktivnega snovanja.

Kakorkoli že, »zavestne sile« v realno obstoječem socializmu so spčetka zelo okorno, kasneje pa vse bolj rafinirano, ne nujno v slabem, perfidnem smislu te besede, iz kulture napravile posebno področje udejnjanja ustvarjalnosti v družbi. Človek bi daleč precenjeval zmožnosti in sposobnosti »realno obstoječih« socialističnih politikov, če bi jim zdaj, četudi v retrospektivi očital, da so iz kulturne politike napravili deklo ideologije ali celo siceršnje tim. dnevne politike.

Kultura se pač, ali pa tudi ne, dogaja. Dogaja se v neki družbi, ali pa se ne dogaja. V najboljšem primeru je bila opisana zavestna politika morda sposobna diskriminirati, ampak če ne bi bilo kaj diskriminirati, se pa tudi tega ne bi mogla iti.

Na nasprotni strani ideološkega spektra, ki je našim ljudem doslej ostal relativno neznan, pa se za kulturo dogaja nekaj veliko bolj usodnega, saj je na zahodu opaziti, da upada ne samo Guattarijeva »produkcija hrepene-nja«, ampak z njo tudi kulturna produkcija. Pred leti je ameriški literarni kritik Lapham v reviji »Atlantic« objavil trditev, da na tržišču že trideset let ni bilo kvalitetnega romana. Če to velja za angleško govoreči svet, pa je za francosko govorečega mogoče trditi, da se razen Foucalta in Deleuza zadnji čas tudi kaj malo dogaja, medtem ko v Italiji razen Umberta Eca tudi ni slišati za kakšne prav uspešne literarne podvige. Če, skratka, velja, da je na zahodu v tem pogledu kaj malo novega, potem se velja tudi vprašati, kaj je temu vzrok.

Burckartova teorija o renesansi Cinquecenta v Firencah je bila izrazito politična, grobo poenostavljeno, trdil je, da je politična svoboda v Toscani pripeljala do bolj osvobojenega gledanja nase, do večje sproščenosti, bi rekli v tem, kam se libidinalna energija steka in po kakšnih sublimacijskih kanalih. Politična svoboda, kakršna se je bila pričela dogajati v »slovenski pomladi«, je pomenila sproščanje vseh vrst »alternativnosti« in s tem različne oblike samoaktualizacije, ki so zelo hitro našle svoj izraz v masovni in razdrugačeni kulturni produkciji na Slovenskem, taki, kakršni so se čudili vsi zahodni poznavalci, kar sem jih poznal.

Ob prehodu iz socialističnega v kapitalistični sistem nas je najprej prizadel klerikalni ideološki udar z desne, ki ga v vsej njegovi ruralni primitivnosti sploh nismo pričakovali. Omotični od tega udarca pa se še nismo pričeli zavedati druge nevarnosti, na katero nas ne znajo opozoriti niti samoaktualizirajoči se ameriški »liberalci«, ki kljub politično in pravno zagotovljeni svobodi misli, govora in tiska nimajo tistih z energijo naphanih navdihov, kakršnih smo navajeni v tem relativno zakotnem podalpskem koščku sveta, ki ga imenujemo Slovenija.

Kaj bi na to rekel Burckart?

Politična svoboda, o kateri je govoril on, je na zahodu dana in dana vsaj nominalno, v bistveno večji meri, kot je bila in še vedno je pri nas, ki smo brez kakršnekoli demokratične tradicije. Področje, ki ga je za sprostitev produkcije in ustvarjalnosti torej treba osvoboditi, najbrž ne bo področje formalne politične svobode, če pa ta na dandanašnjem zahodu inspiracije očitno ne proizvaja.

Treba se je vprašati, kje je pri današnjem človeku in njegovi družbi tisto področje, ki ga je še treba osvoboditi, da bi ne le polnokrvno zaživel v vsej svoji biti, ampak da bi na drugačen način zgradil svoj Ego in svoj eros usmeril v kulturno in vsako drugo ustvarjalnost.

Pomudimo se za trenutek pri tem vprašanju.

Način, kako posameznik doživlja samega sebe, temu pravimo istovetnost, je neposredna posledica vseh socialnih silnic, ki so ga v edipalizacijskem procesu v družini tja do petega leta starosti formirali kot osebnost. To samodoživljanje, ki ga doživljamo kot dano in edino možno pa, gledano civilizacijsko, ni niti dano niti edino vnaprej možno. To, kar se je v renesansi zares zgodilo, je bil prav radikalni prekop samopercepcije, v kateri so proprioceptivni psihološki mehanizmi iz mračnega srednjeveškega tlačana napravili človeka politično svobodnega, ki je še danes. Hiše in kipi v Firencah nam monumentalno govorijo o tem. Toda od tedaj je minilo dobrih petsto let in istovetnostna obleka zahodnega človeka je ponošena in premajhna, na njenih potrghanih šivih pa vanj sili mraz Baudelairovega eksistencialnega dolgočasa.

Očitno je, da se bo v sami civilizaciji moralo nekaj radikalnega spremeniti: v njeni notranjosti se bo moralo zlomiti tisto, česar od zunaj ni uspel zlomiti Marxov propadli veliki socialistični eksperiment. Če zahod postaja malomeščanski, če je prav njegova Amerika največji malomeščanski poskus, potem je komercializacija, o kateri smo govorili v začetku, pisana na kožo lastnikom trgovinic. Kultura s tem nima nobene zveze in v tem sobesedilu niti domovinske pravice, kje šele svojo relevantnost.

Srž problema je po našem mnenju, ki ga prodajamo že nekaj let, v tistem, kar pravno imenujemo lastnina.

Kaj namreč pomaga ustvarjalnemu človeku njegova svoboda govora, misli in tiska, če pa mu lastninska oblast lastnikov trgovinic, mecenskih aristokratov ni več, preprečuje najprej tiskati in kmalu zatem spričo sekanja informacijskih kanalov tudi govoriti in na koncu misliti in čutiti.

Kultura je informacijski sistem medsebojnega oplajanja tistih, ki imajo kaj povedati. Če pa ta sistem, ne spričo politične prepovedi, marveč spričo dejstva, da malomeščan ne da denarja, ker ga to ne zanima, neha obstajati, potem kulturna elita iz razreda ne-za-sebe (*non pro se*) postane tudi razred ne-po-sebi (*non per se*).

Ko je kulturna elita spričo te atomizacije in organskega preprečevanja vsakršne alternativnosti – v imenu raznih etosov in moral – enkrat razpadla v prah posameznikov, ki v svoji samotnosti ostajajo ne samo nepotrjeni od okolja, ampak so v stiku z drugimi iz ene generacije v drugo celo razpotrjeni (diskonfirmirani), potem tudi od kulture nič ne ostane.

Ustvarjalnost, ki je nehala biti sporočena in sporočena nazaj, se enostavno neha dogajati.

Še več, ne gre samo za odsotnost nečesa, ampak za tragično dejstvo, da se neizživet navdih, pa če se prav in menda prav zato, ker se tega njegov prejemnik in nosilec ne zavedata, redoma obrne zoper tistega, ki ni imel poguma, in zato ne možnosti, da bi ga dejavno živel.

V sociološki teoriji, tudi to smo že večkrat drugje poudarili, velja, da po Robertu Mertonu obstajajo trije »R« odgovori na to stanje, ki ga je Durkheim imenoval anomija. Ti trije odzivi so poleg obupanega, ritualiziranega ponavljanja nesmiselne dejavnosti (ritualizacija) in poleg resignacije še upor (rebellion), ki je od vseh treh edini produktiven. Gre torej za vpraša-

nje analogno onemu, ki smo ga postavili zgoraj z metaforo o osvobojenemu ozemlju, zoper koga ali kaj se bo moral moderni potencialno ustvarjalni človek v resnici upreti.

Ta trenutek se morda še niti ne zavedamo, na kolikernih frontah bo ta gverila morala potekati, vemo pa, da je kapitalistični sistem s svojo lastnino nad produkcijskimi sredstvi omejevalec človekove svobode ne samo na tistem področju, ki smo ga v času samoupravljanja imenovali industrijska demokracija, ampak tudi povsod, praktično v vsaki celici družbe, v kateri drugotno in izvedeno ta oblast s svojimi nasledki prevaja glagol »biti« v glagol »imeti«.

Težnja posameznika v zahodni civilizaciji, da bi »imel«, se prevaja v njegovo zanikanje lastnih ustvarjalnih potencialov točno toliko, kolikor je za »imeti« spričo lastninske oblasti, ki po kapilarah doteka do vsakega relevantnega družbenega odnosa – celo tistega med moškim in žensko ter staršem in otrokom – prisiljen plačati v devizah manj kot ozaveščenega samozanikanja oziroma, točneje, v odpovedi lastni samoaktualizaciji.

Ta proces poteka ne samo v produkciji, v kateri lastnina prejudicira vsako odločitev, marveč sekundarno in terciarno na vseh ravneh suprastrukture in družbene biti, ki se v svoji odvisnosti seveda prilagaja produktivnim odnosom.

Dokler ne bo prišlo do organske in sistematične razlastitve razlaščevalcev, namerno uporabljamo te spet aktualne klišeje, se bo tudi v kulturi nehalo dogajati tisto, kar se je pri nas že dogajalo.

Če se za konec torej vrnemo k prvotno zastavljenemu vprašanju, potem morda uvidimo, da kulturni razcvet, ki smo ga poznali in od katerega se zdaj morda poslavljamo, ni bil nikakršno naključje, ampak je bil, veliko globlje, kot smo si znali to predstavljati, dejansko izraz globokega prestrukturiranja družbene biti. Česar na zahodu tudi najbolj radikalni levi socialni kritiki, ki seveda niso in ne morejo iz kože svojega časa, niso nikoli razumeli.

Kaj nam torej preostane? Boriti se je treba za vsak pedenj osvobodjenega ozemlja prav tako, kakor to počno zahodni demokrati, boriti toliko časa, dokler se elementi svobode, ki se nabirajo v okviru starega, ne sestavijo v nekaj čisto novega. Po Heglu velja, da se zgodovina dela tam, kjer so se ljudje še pripravljeni boriti za Idejo. Evo ideje, za katero se spleča boriti!

France
Bernik

Izziv naši literarni vedi

Bil sem in sem še vedno zoper pretogo povezovanje dnevne politike in kulture. Priznaval pa sem – in še zmeraj priznavam – izjemno občutljivost duhovne sfere za globlje eksistenčne in eksistencialne pretrese naroda. In tak pretres, tak zasuk velikih razsežnosti, čeprav morda še ni videti v vsej širini in globini, se je zgodil aprila 1990, ko smo se Slovenci na demokratičnih volitvah odločili, da stopimo v postkomunistično obdobje svoje prihodnosti. Ta dogodek prelomnega